

ÁBRAHÁM BARNA

MENNI VAGY MARADNI?

SZLOVÁK ÚTKERESÉS 1918 ŐSZÉN*

A „Nagy Háború” utolsó hónapjainak kiemelt problémájává vált a szlovák önrendelkezés kérdése, vagyis e terület hovatartozása az új európai rendben. Az alábbiakban azt a három, egymással versengő elképzelést kívánom vázolni, melynek 1918-ban esélye lehetett a győzelemre,¹ profitálva azon tényből, hogy a kilencvenes évek vége óta ezek viszonylag objektíven tárgyalhatók, tehát a mai összegzés kiegyensúlyozott újabb szakirodalomra támaszkodhat. A szlovák történészeket immár nem köti a csehszlovák egység szemléleti kényszere, a Nagymorva Birodalomtól a cseh és szlovák dolgozók népi demokráciájáig mindent átható teleologikus szemlélet. Az a 19. századi előzmények után stratégiai fegyverré vált a nyugati cseh emigráció kezében, Tomáš Garrigue Masaryk propagandisztikus munkájában (*Nová Evropa [Az új Európa]*, 1918) történetileg is alá kívánta támasztani a tervezett alakulat létjogosultságát: eszerint a csehszlovák állam a 7. századtól kezdve harcolt a németekkel, a szlovákok pedig a Szent István-i *Intelmek*ben megfogalmazott magyar imperializmussal. Szlovákia, azaz a korábbi Nagymorávia magterülete csak a 10. században szakadt el a csehszlovák anyaországtól, tehát esetében egyszerre érvényesíthető a történeti és a természeti (nemzetiségi) jog.² Immár a közös államban képviselte az öröktől létező csehszlovák nemzet és Csehszlovákia mint „természetes területi organizmus” tételét a tudós Albert Pražák,³ vagy szlovák részről a külföldi ellenállásban szerepet játszott politikusok

* A tanulmány a *Kelet-közép-európai nacionalizmusok az első világháború éveiben* című, K 113004 sz. OTKA-program támogatásával készült.

¹ Mellőzöm a háború végén már nem cselekvőképes orosz-, német/osztrák- és lengyelbarát irányvonalat, ezekről is részletesen L.: ÁBRAHÁM Barna: A szlovákkérdés nemzetközi dimenziói az I. világháború éveiben. Historiográfiai áttekintés, *Világtörténet*, 2015/2., 257–288. p.

² SZARKA László: Egy XX. századi államalapító emlékiratai, In: MASARYK, Tomáš Garrigue: *A világháború 1914–1918*, vál. SZARKA László, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990, 439. p.

³ GALANDAUER, Jan: Přeměna českého „čechoslovakismu” v období Velké války, In: *Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitiky – Slovenské národné rady – čechoslovakizmus*, ed. Miroslav PEKŇÍK, SAV, Bratislava, 2000, 538–551. p., 538–539. p.

és legionáriusok.⁴ A cseh gazdasági-politikai hegemoniára válaszként az önelvű politikusok túldimenzionálták nemzetük háború alatti aktivitását, a magyar uralom alóli felszabadulásban játszott valós és vélt szerepét, az első köztársaság romjain megszületett, szélsőségesen csehellenes Tiso-féle Szlovák Köztársaság ideológusai pedig már egészében zsákutcának tekintették a közös állam megteremtését.⁵ A cseh emigráció azután a szlovákokat is áthúzta a győztesek oldalára, ám Edvard Beneš merev csehszlovákizmusa, majd az 1948-ban uralomra jutott pszeudomarxista történetírás kőbe véste a hagyományos, teleologikus múltfelfogást, elhallgatva a cseh–szlovák viszony árnyoldalait, konfliktusait, többek között az első világháború éveit illetőleg, s természetesen tabuként kezelve vagy félremagyarázva az akkori alternatív, nem csehszlovák szellemű szlovák törekvéseket, melyek valamiféle önállóság – de egyáltalán nem saját nemzetállam – kivívását célozták. Az „igazságot” az 1945-ben nyugatra menekült *ludák* emigránsok hangoztatták, majd a totális rendszer bukása után a Hlinka/Tiso-féle Néppárt ezen történeti nézetei otthon is teret kaptak, sőt a kilencvenes évek derekán az akkori, egyébként is kétes működésű kormányzat teljeskörű támogatását élvezték. Így jelenhett meg Milan S. Ďurica kronológiája, melynek fő célja az volt, hogy minden korban kimutassa az államalkotó törekvéseket és azoknak a magyar vagy a cseh politika általi elgáncsolását.⁶

A mérvadó szerzők viszont már akkor is, és különösen az ezredforduló óta a két Csehszlovákiát adott körülmények között létrejött, majd megszűnt, korhoz (korokhoz) kötött jelenségnek tekintik. Arról persze szó sincs, hogy a kiválást a Magyar Királyságból és a csehekkel közös államépítést (avagy betagozódást azok államába?) történelmi kisiklásként értékelnék, ám megkezdődött a nemzeti múlt, így az első világháború történéseinek és folyamatainak teljeskörű birtokba vétele. A korábbi ideologikus, monolit szemlélettel szemben – mely szerint a szlovákság, legalábbis lélekben, egységesen szembenállt Magyarországgal, illetve általában a Monarchia háborújával, s ugyanilyen egységesen állt a csehekkel közös állam kivívása mint a történelem által kínált egyetlen út mellett – a szerzők engedik megszólalni a forrásokat. Nem hallgatják el a tömegek államhű megnyilvánulásait, a hagyományos paraszti értékrend, valamint a sok évtizedes hazafias propaganda hatásait. Mint egy 2014

⁴ Milan Getting, Ivan Markovič, Janko Jesenský, Jozef Gregor Tajovský vagy Mikuláš Gacek munkái, ez utóbbi oroszországiakhoz újabban L.: JONČEV Zsolt: A Csehszlovák Légión etnikai dimenziói, *Világtörténet*, 2018/4., 537–549. p.

⁵ Karol Sidor, Konstantín Čulen, majd a szétválás után szélsőséges hangon: MACH, Alexander: A vér törvénye [1940], In: *A szlovákkérdés a XX. században*, összeáll. Rudolf CHMEL, Kalligram, Pozsony, 1996, 310. p.; POLAKOVIČ, Štefan: A szlovák nemzetiszocializmus [1940], In: *A szlovákkérdés a XX. században*, 303. p.; HANUS, Ladislav: A szlovák államiség [1941], In: *A szlovákkérdés a XX. században*, 320. p.

⁶ ĎURICA, Milan S: *Dejiny Slovenska a Slovákov*, SPN, Bratislava, 1996.

májusában, a Pozsonyi Magyar Intézetben zajlott konferencián (*Prvá svetová vojna v zrkadle maďarskej a slovenskej literatúry* [Az első világháború a magyar és a szlovák irodalomban]) Daniela Kodajová (SZTA Történettudományi Intézete) a Nagy Háború szlovák emlékezetének rétegződését elemezve rámutatott: Csehszlovákia megalakulása után a történeti tudat alakítói tudatosan háttérbe szorították a Monarchia világához kötődő, a közös hadsereg tetteit megörökítő hangokat, kánonná emelve a külföldi ellenállás, az emigráns politikusok és a légiósok jóval szűkebb körű tevékenységét, annak képét emlékiratokban, irodalmi művekben. A szlovák hadtörténeti szintézis már korábban leszögezte, hogy elszigetelt esetektől eltekintve a mobilizáció a szlovák területeken ellenállás nélkül, a legnagyobb rendben zajlott, amit a főispánok elégedettséggel jelentettek. Összefoglaló magyarázata: „A szlovák közeg viszonylagos elmaradottsága, a szlovák vidék és kisváros erős vallásossága, melyhez akkor még kötődött a császár és a dinasztia nagy tekintélye, továbbá az örökkévaló és szilárd társadalmi rendbe vetett hit minden másnál erősebb volt, és a háború első szakaszában biztosította, hogy a Habsburg-monarchia hadigépezete nagyobb problémák nélkül bevonulathassa a szlovákokat a hadseregbe. [...] Másrészt voltak olyanok is, kiket az »igazságos«, a »szent«, amellet a rövid és győztes háborúról szóló propagandával a hatóságok, a magyarrá lett papok, tanítók stb. oly mértékben manipulálni tudtak, hogy a lelkesedés hatása alá kerültek. Végül is, az első megrázó frontélményekig a háború mégiscsak nóvum volt, mely nemcsak döbbenettel és szomorúsággal járt, hanem izgalomba, lendületbe hozta a kalandvágyó alkatúakat.”⁷

Másrészt Dušan Kováč *vitaindító* tanulmányai és velük párhuzamban vagy ösztönzésükre az újabb munkák árnyaltan bemutatják a politikacsináló elit sokféle orientációját, ennek köszönhetően megosztottságát, belső vitáit, illetve a legfontosabb, a cseh–szlovák irányzat tárgyalásakor rámutatnak az együttműködés zavaraira, a sokféle tapasztalható kölcsönös bizalmatlanságra, hátsó szándékok keresésére, végül a közös állam kikiáltását, a deklaratív egyesülést kísérő baljós jelenségekre. S ma már az új elrendezés kárvallottjaira is jut figyelem: lehet beszélni a háború alatt mindenhatónak gondolt önrendelkezési jog válságáról, lehet úgy fogalmazni, hogy *ún. nemzetállamok* váltották fel a nagy soknemzetiségűeket, s hogy ezen új államok alapvető problémát hoztak az európai politikába: a kialakult nemzetiségi kisebbségek kérdését. Meg lehet említeni, hogy a német és magyar nyelvű sajtó, sőt levelekben egyes magyar politikusok (Tisza István, Burián István) is méltatták a szlovák katonák hazafiasságát és vitézségét – gondosan szembeállítva őket a

⁷ HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav: *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zv. 1914–1939*, Ministerstvo obrany SR, Bratislava, 1996, 25–26. p.; KOVÁČ, Dušan a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918* (Slovensko v 20. storočí, zv. 2.), VEDA, Bratislava, 2008, 33. p.

csehekkel –, s hogy a kétségtelen manipulatív szándék mellett volt ennek bizonyos alapja, az utolsó háborús évig mindenképpen. Hogy túlságosan leegyszerűsítő az eddigi tétel, mely szerint a felföldi városok hazafias, háborúpárti megnyilvánulásai mindenhol az ottani magyarokhoz és magyarónokhoz köthetők. Nem hallgatandó el, hogy a régi Magyarország megszűnése, az új állam születése sokfelé, főleg városon ellenállást váltott ki, s egyáltalán nem csak magyar és német körökben.⁸ Kinek jelentett tehát a fordulat nemzeti felszabadulást Szlovákia területén? A vezető kutató, Peter Švorc egyértelműnek tekinti, hogy Cseh–Szlovákiát elutasították a magyarok, a németek, a zsidók és számos szlovák és ruszin – magasabb egyházi méltóságok, lelkészek, tisztviselők, tanítók, ügyvédek, orvosok, kereskedők és egyszerű emberek, kiknek rokonságában voltak magyarok, és félték a változásoktól. „Ha a Cseh–szlovákiát nyíltan elutasító negyven százaléknyi népességhez hozzávennénk az említett szlovákokat és ruszinokat, akkor kiderülne, hogy Szlovenszko népességének csaknem ötven százaléka ellenezte Magyarország szétverését és Szlovenszkonak a csehszlovák államba történő betagozását.”⁹

Az alábbiakban vázolom azt a három irányvonalat, mely, ha nem is ugyanolyan erővel, de mélyen gyökerezett a szélesebb szlovák rétegek gondolkodásában, és 1918 őszéig harcolt az elsőségért, a szlovákság helyének meghatározásáért.

Lojalitás Magyarországhoz (uhrofil irányzat)

A sok évszázados, hangsúlyozom: etnikumfeletti hungarus patriotizmus a 19. század magyarosító szellemiségében egyre kevésbé lehetett természetes, s főleg hiteles állásfoglalás, ám egy sor szlovák értelmiségi a dualizmus évtizedeiben is elfogadta az egységes magyar politikai nemzet eszméjét, és szerepet vállalt a politikai, esetleg kulturális asszimilációt elfogadó, viszont anyanyelvi írásbeliség megermentésében. A sztárépítész Ján Nepomuk Bobula, az evangélikus lelkész, végül szuperintendens Daniel Bachát vagy Szeberényi Gusztáv, a nyelvész-filológus Samo Czambel vagy Podhradszky György, a náluk türelmetlenebb kulturális mindenes, Adolf Pechány, a szerkesztő Karol Csecotka munkái mellett tömeghatást gyakoroltak a kormánybarát szlovák lapok és a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület olvasó-, énekeskönyvei, fordításai.¹⁰

⁸ KOVÁČ, Dušan: Prvá svetová vojna v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii, In: PODRIMAVSKÝ, Milan – KOVÁČ, Dušan (ed.): *Slovensko na začiatku storočia*, Historický ústav SAV – Polygrafia SAV, Bratislava, 1999, 269–277. p., 276. p.

⁹ ŠVORC, Peter: Szlovenszko betagozása az új államba és Csehszlovákia létrejötte, ford. ÁBRAHÁM Barna, *Magyar Napló*, 2009/9., 59–69. p., 62–63. p.

¹⁰ A gyarapodó szakirodalomból: HALÁSZ Iván: Szlovák karrierlehetőségek a dualizmus-kori Budapesten. Daniel Bachát és Ján Nepomuk Bobula életútja, In: *A budapesti*

Ez a kör a háború kitörése óta igyekezett erősíteni az olvasók harci szellemét, hazafiságát,¹¹ annál is inkább, mert a magyar–szlovák sorsközösség tétele a magyar, főként felföldi sajtóban is tág teret kapott. Eszerint éppen a háború fejezte be az előző nemzedékek egységesítő munkáját, az egész országot átfogó *magyar nemzet* megteremtését, míg 1917 derekától a szlovákság már nem a monolit magyar nemzet része, hanem egyediséggel bíró nemzetiiség, entitás. E fordulat fő okai: az emigráció, a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács fokozódó tevékenysége, minek köszönhetően az antant 1917 januárjában háborús céllá nyilvánította (még csak elméleti szinten) a *csehszlovákok* felszabadítását; valamint a cseh képviselők május 30-i nyilatkozata a birodalmi tanácsban – a csehek és a szlovákok területi egyesítése egy federalizált Monarchián belül. A sajtó szerint tehát a szlovákokat cseh asszimiláció, egyedi vonásaik elvesztése fenyegeti, míg Magyarországon megőrizhetik kultúrájukat a maga egyediségében és eredetiségében.¹² A magyar propaganda egyébként még Amerikában is igyekezett kihasználni, nem is eredmény nélkül, az unitarista cseh megnyilatkozások keltette ottani szlovák félelmeket.¹³

Ugyanezt hangoztatta a magyarbarát szlovák sajtó vagy a Közművelődési Egyesület reprezentatív kötete a maga számos történeti, földrajzi, hadászati, népgazdasági, irodalomtörténeti írásával, valamint hazafias szellemű elbeszéléseivel.¹⁴ Még nagyobb súlyt kaptak e szlovák megnyilatkozások a cseh területi igény bejelentése után, amelyet azután követett a cseh politikai elit *Háromkirályoknapai deklarációja* (1918. január 6.).

A májusi államjogi nyilatkozat kapcsán általában elítélte a csehek nyelvi-ideológiai beolvasztó szándékait a *Slovenské noviny* – nyilván Pechány Adolf

szlovákok kulturális öröksége / Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov, szerk./red. Michal HRIVNÁK, Etnikum Kiadó, Budapest, 1998, 185–196. p.; Uő.: Lojális szlovákok vagy jó magyarhoni hazafiak?, In: *Magyar–szlovák terminológiai kérdések*, szerk. ÁBRAHÁM Barna, PPKE BTK, Piliscsaba–Esztergom, 2008, 149–156. p.; DEMMEL József: *A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban*, Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, Békéscsaba, 2014; ÁBRAHÁM Barna: *Szlovák sajtó és nemzetépítés a dualizmus korában*, In: *A sajtó kulturalközvetítő szerepe 1867–1945*, szerk. PAÁL Vince, MTA BTK, Budapest, 2014, 62–65. p.; Uő.: *Megmaradni vagy beolvasztani? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2016, 74–79., 129–131. és 134–135. p.

¹¹ Bővebben L.: ÁBRAHÁM Barna: *Szlovák sajtó és kormányzati sajtópolitika a nagy háború éveitől*, *Történelmi Szemle*, 2015/4., 577–580. p.

¹² VÖRÖS, László: *Premeny obrazu Slovákov v maďarskej hornouhorskej regionáneji tlači v období rokov 1914–1918*, *Historický časopis*, 2006, 419–450. p.; magyarul: „A leghazafisabb magyarok” vagy „egy szabad nemzet”? A szlovákok szociális reprezentációi a magyar sajtóban 1914–1918 között, *Kor/ridor*, 2014/3., 25–60. p.

¹³ BANDŽUCH, Tomáš: *Slovenské vize. Velká válka, krajané a představy o budoucím státu (1914–1918)*, Akropolis, Praha, 2014, 134. és 96. p.

¹⁴ *Z velkej doby* [A nagy korból], sost. Ludvik JANOVECZ, Uh. kraj. vzděl. spolok slovenský, Budapest, 1915.

főszerkesztő által írott – vezércikke.¹⁵ Az év végén újabb általános vádirat jelent itt meg, kipellengérezve mind a cseh egységek tömeges átállását, mind az ún. cseh-„szlovák” (!) hadsereg párizsi szerveződését, nem feledkezve el Masaryk „istentagadó, a társadalmi rendet, intézményeket felforgató” nézeteiről. A cikk valódi célja azonban kategorikus tagadása annak, hogy a „brigádnak” volnának szlovák tagjai – a néhány „Prágában kinevelt, masarykizmussal táplált fiatal” szereplése nem mossa el, hogy a megnevezés a világ megtévesztése csupán. E „legújabb cseh aljasság” úgymond a trón és a haza iránt hű szlovák népből általános felháborodást keltett.¹⁶

A háromkirályoknapji nyilatkozat kapcsán a lap tételesen – a fizikai vonások, a népviselet, a népmesék, közmondások, a népdalok, a családnevek vélt tanúsága alapján – cáfolni kívánta, hogy a szlovákság a cseh törzsök ága volna.¹⁷ Néhány hónappal később ismét elítélte a „cseh túlzókat”, akik úgymond próbálják megtéveszteni a szlovák népet, s céljuk a felső-magyarországi vármegyék elcsatolása.¹⁸

A lojális tábornak a magyar közvélemény számára is hangsúlyoznia kellett az elkülönítő jegyeket. Ezt szolgálta Juraj Podhradský / Podhradszky György 1917 végén megjelent tanulmánya. Rámutatott, hogy a sok évtizedes propaganda gyümölcseként a *cseh-tót faji egység* megkérdőjelezhetetlen tény a cseh nemzet minden tagja előtt. Sulykolja ezt egész politikai, közgazdasági, irodalmi életük, valamint az azzal összekötetésben álló *magyarelles tót korifeusok*. Valójában csak a Prágában, esetleg Morvaországban tanult, „anyanyelvükből kiforgatott janicsárok” az egység gondolat szószólói.¹⁹ Podhradszky leszögezte: a szlovákság „erősen keverék faj”, de alaprétege nem cseh, ez a nyelv, irodalom idegen a számára. Ezt kívánta azután bizonyítani a társadalmi élet, a nyelvészet, a lelki sajátságok, az antropológia, a szellemi hagyományok, különösen a folklór alapján.

A kormánybarát lap az utolsó pillanatig elutasította a szlovák kérdés nemzetközi megoldását, azaz a kiválást. A Monarchia békeajánlatára érkezett, október 18-i Wilson-jegyzéket, mely illetékes kormányzati tárgyalópartnerként az emigrációt, azaz a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot jelölte meg, a következőképpen kommentálta: „Wilson válasza mélységes csodálkozást kelt azáltal, hogy cseh»szlovák« kormányról beszél. Ilyen kormányról a szlovák nép semmit sem tud, és ha Wilson el is ismert egy ilyen kormányt, a szlovák nép a maga kebeléből az említett kormányba nem delegált senkit, még kevésbé bízta meg képviselőjével, és még annál is kevésbé azzal, hogy lépjen hadiállapotba a Monarchiával. Hiszen a hazájukhoz hűséges szlovákok ezrei hősi-

¹⁵ Po mýlných cestách, *Slovenské noviny*, 5. júna 1917, 1. p.

¹⁶ Česká podlost', *Slovenské noviny*, 30. dec. 1917, 1. p.

¹⁷ „Slovenská vetva”, *Slovenské noviny*, 3. febr. 1918, 1. p.

¹⁸ Odhalení Česi, *Slovenské noviny*, 5. apr. 1918, 1. p.

¹⁹ PODHRADSKÝ György: Csehek-e a tótok?, *Magyar Figyelő*, 1917, 313. p.

esen és győztesen harcolnak minden fronton azok ellen, akik hadat üzentek Magyarországnak és Ausztriának, itt, a front mögött pedig ki-ki erejét megfeszítve segíti hőseink honvédő harcának sikerét. Hát hol vannak azok, akik ebbe a cseh»szlovák« kormányba képviselőket küldtek? Ki választotta meg azokat? Hogy hívják őket, kik a tagjai ennek a cseh»szlovák« kormánynak, mely Washingtonban a szlovákok nevében merészel beszélni? Ilyen mandátummal a szlovákok nem bíztak meg senkit.”²⁰

A másnapi kommentár is elvetette a Nemzeti Tanács legitimitását, s leszögezte: a szlovák kérdésben a cseheknek nem, csak a szlovákoknak lehet szavuk, megütközve azon, hogy a prágai Cseh Nemzeti Bizottság tiltakozik az ellen, hogy a szlovákok népszavazáson kimondhassák, továbbra is magyar állampolgárok kívánnak maradni, vagy Csehországhoz kívánnak csatlakozni.²¹

Az uhrofil tájékozódás a nemzetinek tekintett szlovák politikai elitnél is kimutatható. Eleve nem lehetett leírni az ezeréves együttélést mint bizonyos lelki köteléket. Másrészt a határokat leromboló más irányzatok a háború első három évében nem tűnhettek reálisnak. 1914-ben az amerikai szlovák politika fővonala is lojális még a Szent István-i Magyarországhoz, a Szlovák Liga tavasszal összeállított *Memoranduma* nem feldarabolásról, hanem határain belüli szlovák autonómiáról beszélt. A háború kitörése is csak a politikai, kulturális és gazdasági önrendelkezés tág fogalmát toldotta a szövegbe (1914 novemberében).²²

A hazai magyarbarát irányzat nem jelentéktelen személyekhez köthető: a Nemzeti Párt egykori vezérének fia, Ján Mudroň, továbbá a tekintélyes teológus, František Jehlička is ezirányú aktivizmus felé indult, de például Ludovít Bazovský ugyancsak a kormánynak átnyújtandó emlékirat gondolatával foglalkozott. 1918 előtt nem lehetett számolni a Habsburg-monarchia szétesésével, s főleg nem etnikai alapú felosztásával, az még a wilsoni pontokban sem szerepelt. Mint az Amerikai Szlovák Liga *Memoranduma* kapcsán láttuk, a majdani cseh hegemonia félelme a tengerentúlon is erősítette a hungarofília pozícióit. Az emigráció unitarista vonala igen veszélyesnek ítélte a szlovákság *hungarizmusát*, ezért is erőltették az egységes nemzet eszméjét s vetették el egy cseh–szlovák dualizmus lehetőségét. Az államszervezés napjaiban Masaryk az önálló szlovák nemzet gondolatát a francia sajtóban a magyar propaganda termékének minősítette.²³

²⁰ Odpoved' Wilsona monarchii, *Slovenské noviny*, 22. okt. 1918, 1. p.

²¹ Wilsonove podmienky, *Slovenské noviny*, 23. okt. 1918, 1. p.

²² JAKEŠOVÁ, Elena: Lojalita i odboj. Americkí Slováci, európska vojna a slovenská otázka (1914–1915), In: PODRIMAVSKÝ –KOVÁČ: *i.m.*, 389–390. p. A memorandumot közli: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti 1*, kolektív autorov, Národné literárne centrum, Bratislava, 1998, 434–438. p.

²³ KRAJČOVIČ, Milan: Medzinárodnopolitické koncepcie riešenia slovenskej otázky 1914–1922, *Historické štúdie*, 1998, 22–23. és 43–44. p.

Az őszi hónapokhoz kötődtek még az olyan utolsó rendezési tervek, mint a Ludovít Bazovskýék által benyújtott javaslat, mely a csehek helyett a magyarokkal képzelt föderációt, vagy a Dvortsák Győző által Kassán kikiáltott Keletiszlovák Köztársaság, melyekkel azonban Jászi Oszkár minisztériuma nem tudott, illetve nem akart mit kezdeni.²⁴

A régi lojalitás eróziója csak a Monarchia veresége után teljesedett ki, egy nemzeti vezető utólagos nézete szerint a fordulat idején a népesség identitásában nem, csak nyelvében volt szlovák, a csehekről pedig annyit tudott, hogy az ő árulásuk, dezertálásuk miatt nem tudott győzni a Monarchia. 1918 után is általános lett volna a vélekedés: elmentek a magyar urak, helyettük jöttek a csehek.²⁵

A polgári cseh–szlovák irányzat

A szlovákkérdés lehetséges megoldásai közül a korábbi történetírás természetesen a cseh–szlovák orientációt abszolutizálta és tárgyalta, ezért itt előtörténetét és a háború első felének történéseit mellőzve az utolsó másfél év eseményeit kívánom vázolni.²⁶

Az összetartozás 1917 tavaszáig alig jelent meg a cseh politikában, hiszen még az osztrákellenesség jelei sem mutatkoztak.²⁷ A merev csehszlovák nemzeteszmét az emigráció képviselte, ám azt a külföldi szlovákok nagy része sem fogadta el. Vladimír Hurban 1917 elején Oroszországban így fejezte ki Masarykéék unitarista kijelentései miatti aggodalmaikat: „A csehek el akarnak nyelni minket, hozzák fel, mégpedig hatásosan ellenünk, a politikai egység hívei ellen. [...] Mi, szlovákok most önálló nemzetnek tekintjük magunkat, szlovákként akarjuk megérni a szabadságot. Szlovákként akarunk kapcsolódni a csehekkel egy politikai egységben, egy államban, melyben biztosítva lesz számunkra a nemzeti önállóság.”²⁸ Az emigrációban is csak a háború utolsó fél évében aratott győzelmet a cseh–szlovák együttműködés a szlovák félelmek fölött. Az 1918 májusában megszületett, a közös államot meghirde-

²⁴ Uo., 28. p.; KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 73.

²⁵ Samuel Zoch 1927-es beszédét idézi BARTLOVÁ, Alena: Samostatnosť slovenského národa v protiklade s ideou jednotného politického národa československého, In: *Pohľady na slovenskú politiku*, 593. p.

²⁶ Az előzményeket részletesen tárgyalja ÁBRAHÁM: A szlovákkérdés nemzetközi dimenziói..., 273–281. p.

²⁷ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914–1992*, Vyšehrad, Praha, 2012, 44. p.; BANDŽUCH: *i.m.*, 22. p.

²⁸ Idézi PEKNÍK, Miroslav: Názory na riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny a počiatky smerovania slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska, In: *Pohľady na slovenskú politiku*, 545. p.; HRONSKÝ, Marián: Čechoslovakizmus – za a proti (1914–1918), In: *Pohľady na slovenskú politiku*, 562. p.

tő *Pittsburghi egyezmény* így is kimondta Szlovákia majdani önkormányzatát, ám a mai álláspont szerint az aláíró Masaryk azt nyilvánvalóan nem kívánta megvalósítani (persze az új államban nem is volt erre jogköre, alkotmányos lehetősége),²⁹ egyébként is visszalépésnek minősül, hiszen nincs szó föderációról, sőt a szlovák országgyűlés belefoglalása is csak az amerikai Katolikus Egység (Jozef Hušek) elszánt fellépésének köszönhető, fenyegetőzésének, hogy egyébként kilép a ligából, és támadást indít ellene.³⁰

A szlovákok nemcsak a politikai irányításban, hanem a külföldi csehszlovák hadseregben is alulreprezentáltak, amit a hadtörténeti összefoglaló az alábbiakkal magyaráz: a hadifoglyok eleve alacsony létszáma mellett a csehekhez képest jóval alacsonyabb fokú nemzettudatuk, informálatlanságuk a külföldi felszabadító akcióval kapcsolatban, melynek céljait kezdetben fel sem fogták, erősebb vallásosságuk, s ezzel is összefüggésben a katonai eskü megszegésének lélektani akadályai. Nem utolsósorban pedig magyar fogolytársaik elítélő szavai, a *hazaárulók* feljegyzése noteszeikbe azon fenyegetéssel, hogy e személyek gazdaságára elkobzás vár otthon, ami a lehető legnagyobb csapás a paraszti gondolkodás számára. Nem erősítették lelkesedésüket a szlovák szeparatizmust (önálló szlovák lövészezred szervezését) emlegető cseh vádaskodások sem, az emigrációs központ szóhasználatára (*cseh hadsereg, cseh állam*), s helyenként a szlovák jelképek használatának tiltása miatt pedig sok légiósban felmerült: nem Szlovákia szabadságáért, hanem Nagy-Csehországért küzdenek.³¹

Mi volt a szlovákok helye a hazai cseh ellenállás politikájában? Mint ismeretes, a cseh pártok nyilatkozatai egészen 1917 tavaszáig az elvártnál is lojálisabbak, hazafiasabbak. Januárban az antant háborús céljainak (így a *csehszlovákok* felszabadítása tételének) elutasításaként még deklarálták, hogy a cseh nemzet kizárólag Habsburg-jogar alatt képzelel el jövőjét – lehetetlenné téve egy pillanatra a nyugati ellenállás helyzetét. A ciszlajtániai német nacionalisták radikalizálódása (német túlsúly követelése, a cseh tartományok etnikai feldarabolásának jelszava), az orosz februári forradalom és a külföldi ellenállás erőteljes üzenetei (a cseh információs hálózaton, a *Maffián* keresztül) viszont kimozdították ebből.³² Ám a legtöbb politikus a történelmi tartományokban gondolkodott, a Bécsben (Milan Hodža) és a Prágában időző szlovákoknak (Vavro Šrobárnak, Anton Štefáneknek, František Votrubának) hosszas munkájukba került, hogy a szlovákság bekerüljön a májusi államjogi nyilatkozatba. Sok politikus nem látta reálisnak, sőt kívánatosnak sem a cseh és a szlovák területek egyesítését – s illik megemlíteni tanácsadójuk, Josef

²⁹ RYCHLÍK: *i.m.*, 48–49. p.

³⁰ BANDŽUCH: *i.m.*, 97–98. p.

³¹ HRONSKÝ-KRIVÁ-ČAPLOVIČ: *i.m.*, 55., 59., 60–61. és 63–64. p.; KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 263. p.; BANDŽUCH: *i.m.*, 95. p.

³² KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 237. p.

Pekař történész nevét, aki kizárólag a cseh államjog talaján állott –, féltették ezen újszerű kapcsolattól a cseh királyság visszaállítását.³³ A nyilatkozat végül is célként határozta meg „a csehszlovák nemzet minden ágának egyesítését egy demokratikus cseh államban”.³⁴ Mindezzel egyesek utólag sem értettek egyet, mint az ifjúcseh *Národ* névtelen cikkének szerzője, aki szerint a szlovák kérdést, mint kakukktojást elhamarkodva tették a Cseh Szövetség fészkébe. A katolikus *Hlas národa* józanul rámutatott: vagy Magyarország esetében is tiszteletben kell tartani a történelmi államjogot, s akkor a szlovák követelés nem tartható, vagy a nemzetiségi elv alapján az itteni németek önrendelkezési jogát, tehát a cseh területek szétforgácsolódását is tudomásul kell venni. A szlovákok tehát, fogalmazzunk úgy, kényszerpályára állították a cseh politikát, óriási szolgálatot téve annak, ahogy Votruba írta Šrobárnak.³⁵ Ám a ciszlajtániai alkotmányreformon dolgozó vezető cseh államjogászok körében is teljes tanácstalanság uralkodott: mit kezdjenek a szlovák követeléssel? Alakuljon egy negyedik Szent Vencel-i tartomány? A cseh király egyben legyen szlovák fejedelem? Mik legyenek a szlovák lobogó színei, hogyan jelöljék ki a határokat? Mi lesz ott az államnyelv? Elfogadták az önálló országgyűlés (tartománygyűlés) létét, de nem mint szlovák specifikumot, hanem azért, mert a többi cseh tartománynak is van. A szlovák kérdés, Szlovákia mint probléma a cseh politikusokat még az államalapítás napjaiban sem foglalkoztatta, a csehek többsége a köztársaságot a történelmi cseh állam kibővített megújításának tekintette.³⁶

Az 1914 augusztusa óta hivatalosan is passzív Szlovák Nemzeti Párt a májusi nyilatkozatot nyíltan nem üdvözölhette, véleményét hallgatással fejezte ki – a *Národníe noviny* agyoncenzúrázott cikkét leszámítva, de ott sem határolódott el tőle³⁷ –, s hogy kitért a kormány terve elől, mely népes tiltakozó

³³ KRAJČOVIČ: *i.m.*, 31. p.; RYCHLÍK: *i.m.*, 50–51. p.; KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 240. p.

³⁴ Korabeli magyar közlése: A Reichsrat megnyitó ülése, *Budapesti Hírlap*, 1917. május 31., 4. p. A nyilatkozat forráshelye: *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses des Reichsrates 1861–1918*, <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&size=45&page=100>> (letöltve: 2018. 10. 27.) Cseh nyelvű modern közlése: Vstupní prohlášení Českého svazu na Říšské radě 30. května 1917, In: GRONSKÝ, Jan: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. 1. 1914–1945*, Carolinum, Praha, 2005, 28. p. Keletkezése és értékelése: GALANDAUER, Jan: *Prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 – zapomenutá programová revoluce, Český časopis historický*, 1993, 582–593. p.; KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 238. p.; RYCHLÍK: *i.m.*, 50–53. p.

³⁵ GALANDAUER: *Přeměna českého...*, 548. p.

³⁶ RYCHLÍK: *i.m.*, 51., 55–56. és 67. p.; KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 240–241. p.; GALANDAUER: *Přeměna českého...*, 548–549. p.

³⁷ Kto môže hovoriť menom národa?, *Národníe noviny*, 26. júla 1917, 1. p.; a cenzúra által törölt részt közli: *Dokumenty slovenskej národnej...*, 454–457. p.

delegációt szeretett volna Tisza István elé juttatni. Ám a csehszlovák nemzeteszmé sem polgári demokrata, sem konzervatív körökben nem lehetett elfogadott: a *Liptószentmiklósi határozat* (1918. május 1.) Vavro Šrobártól eredő kifejezését – a *csehszlovák törzs magyarországi ága* – sem a *Slovenský týždenník*, sem a *Národné noviny* nem volt hajlandó kinyomtatni, helyette *szlovák nemzet*, illetve *szlovákok szerepel*.³⁸ Ezzel persze nem a közös államot utasították el: a május 24-i titkos értekezleten Andrej Hlinka leszögezte: „Ne kerüljünk a kérdést, mondjuk ki nyíltan, hogy a csehszlovák orientáció mellett vagyunk. Az ézeréves házasság a magyarokkal nem sikerült. El kell válnunk.”³⁹

Ám a mozgalom felszámolásától tartva a pártvezetés az utolsó hetekig nem vállalta a nyílt kiállást, aminek szinte jelképe a katolikus szárny vezetőjének, Ferdiš Jurigának a cikke, melyben a dualizmus keretein belül, külső beavatkozástól mentesen követeli a szlovák kérdés megoldását: „Ismerjük a törvénycikket anyanyelvünk tárgyában! Hűségeseink akarunk lenni a dinasztiahoz, hűségeseink a birodalom feloszthatatlanságához, Magyarország egységéhez; ragaszkodunk a címer jelmondatához: »invisibiliter et inseparabiliter«, feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, de legalább annyit engedjétek meg, hogy megvitassuk magunk között és veletek, a fő döntéshozókkal a szlovák kérdés megoldását. [...] A szlovák kérdésnek belső, hazai megoldása az 1868-as nemzetiségi törvény alapján nyilvánvalóan érdeke a világbékének, a dinasztia, a monarchia, Magyarország, és ugyanúgy érdeke a szlovák és a magyar nemzetnek.”⁴⁰ Jurigát egy kilátásba helyezett büntetőeljárás kényszerítette ezekre a szavakra, melyekkel elképzelést és zavart keltett a szlovák politikai közegben. A pártvezetés aggódva várta, mit fog mondani – és elrontani – bejelentett parlamenti beszédében (Juriga az egyetlen aktív, nemzetinek tekintett szlovák képviselő volt). Október 19-én viszont, bár terjedős és zavaros szövegkörnyezetben, gúnyos bekiabálásoktól folytonosan félbeszakítva, kimondatott a szlovák nemzet igénye az önrendelkezésre: „Ennek megfelelőképp követeli a maga részére is a jogot, hogy teljesen szabadon és minden idegen befolyástól menten önmaga határozhassa meg intézményes állami elhelyezkedését és mellérendeltségének viszonyát a szabad nemzetek között. A szlovák nemzet nem ismeri el ezen parlamentnek és a kormányának jogosultságát, hogy magát a szlovák nemzet képviselőjének tekintse, mert csak két képviselője van, pedig a múlt maradi viszonyok között is 40 képviselőre volt joga, mint azt számaránya bizonyítja. [...] A szlovák nemzet nem ismeri el más tőle idegen tényezőnek olyan jogát, hogy az általános békekongresszuson

³⁸ HRONSKÝ: *i.m.*, 557. p. A határozat szövege: Mikulášska rezolúcia, In: *Dokumenty slovenskej národnej...*, 470–472. p.

³⁹ Zápisnica dôvernej porady predstaviteľov Slovenskej národnej strany, In: *Dokumenty slovenskej národnej...*, 479–480. p.

⁴⁰ JURIGA, FERDIŠ: Von do poľa!, *Slovenské ľudové noviny*, 4. okt. 1918, 1–2. p.

a szlovák nemzet érdekeit képviselhesse, mert az érdek képviselőjét csakis saját szlovák nemzeti gyűlése avagy szlovák nemzeti tanácsa által kijelölendő tényezőkre avagy a két főntnevezett népképviselőjére bízhatja. A szlovák nemzetgyűlésen vagy annak a maga kebeléből kiküldendő szervein kívül, jelenleg a szlovák nemzeti tanácson kívül senki sem lehet feljogosítva arra, hogy a szlovák nemzet politikai helyzetére vonatkozó ügyekben tárgyaljon róla és nélküle, esetleg ellene határozzon.”⁴¹

A szlovák szociáldemokraták útja

Harmadik erőként a szociáldemokráciát kell említeni, mégpedig a nemzeti mozgalomhoz, másrészt az országos szervezet, az MSZDP nemzetiségi nézeteihez viszonyítva. A folyamatosan gyarapodó szlovák ipari munkássághoz⁴² és vezetőik ideológiájához mind a konzervatív, mind a polgári demokrata politikusok ellentmondásosan viszonyultak: a nemzetépítéshez igényt tartottak e tömegre, ám elutasították a vezetők marxista, azaz antikapitalista és ateista jelszavait, pontosabban a magántulajdon elleni harcot csak az *idegen*, értsd magyar, német, zsidó tőkések ellenében tekintették legitimnek, a *nemzeti vállalkozókat*, azaz saját magukat az elnyomott proletár nemzet ugyancsak hátrányos helyzetű tagjainak, tehát hiteles vezetőinek minősítették.⁴³

A szocialista vezetők, akik részben csehek voltak, s akikre ezen túl is nagy hatást gyakoroltak az osztrák-német, magyar, zsidó mozgalmárok, kitarítottak osztályharcos álláspontjuk mellett, ám helyzetük nem volt problémamentes az országos párton belül. A vezetőség (Kunfi Zsigmond, Garami Ernő) doktrinér alapállása az egyházakkal és a birtokos parasztsággal szemben általában csökkentette vonzerjét, a nemzetiségi kérdésben tanúsított merevsége, minden „etnikai szeparatizmus” elítélése (vallván, hogy majd a szocializmus győzelme hozza a megoldást, egyébként pedig természetes jelenségnek minősült az iparvárosok asszimilációs hatása) pedig még inkább riasztotta a nem magyar tömegeket. A párt hatékony propagandát nem kívánt és nem is tudott folytatni: a szűkös forrásokat magyar és a német nyelvű anyagokra, előadásokra használta fel. A szlovák (vagyis inkább cseh) vezetők ezt meg-

⁴¹ *Képviselőházi Napló 1910–1915*, XLI., 345–357. p.

⁴² 1900 körül a szlovák régióban 90–100 ezer főt tekinthetünk ipari munkásnak, 1910-ben számuk körülbelül 106 ezer fő. POLÁNYI Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 51. p.; SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995, 58. p.

⁴³ Bővebben L.: ÁBRAHÁM: *Megmaradni vagy beolvadni?*, 171–174. p.; ÁBRAHÁM Barna: *A szlovákok és az oroszországi forradalmak, Történelmi Szemle*, 2018/3., 459–467. p., 461. p.

elégelve 1904-től a cseh szociáldemokraták pártjától kértek támogatást lapjuk ([*Slovenské Robotnícke noviny*]) kiadásához, 1905-ben pedig kiváltak, és megalapították a Szlovák Szociáldemokrata Pártot, mely azonban létfeltételek híján alig egy év múlva beolvadt az országos pártba.⁴⁴

A belső viták ezután sem csillapodtak, különösen az 1917-es oroszországi bolsevik hatalomátvételt követően, amikor Európa-szerte közbeszéd tárgya lett a népek önrendelkezési joga. A pozsonyi szocialista lap ingerülten rámutatott a szakszervezeteket és a pártot irányító magyarok közönyös hozzáállására, a szlovák szervezetek másodrendű helyzetére, akár a működési költségek, akár anyanyelvi sajtójuk terén, és kimondta: „Szükséges számunkra, hogy szélesítsék pozsonyi titkárságunk jogait, hogy abban több olyan tag legyen, aki ismeri nemzeti és gazdasági szükségleteinket és követeléseinket, politikai múltunkat, és akik testestül-lelkestül egygyé forrnak szlovák megnyomorított, elnyomott népünkkel.” Éppen a szociáldemokrata pártnak úgymond példamutatóan érvényesítenie kell a nemzetiségi egyenjogúságot, egyetlen nyelv sem lehet egyeduralkodó, ám „a mi vaskalapos bürokratáink ott a pesti központban” nemhogy nem támogatnak semmiféle szlovák ügyet, de még olyan szónokot sem küldenek, aki legalább tudna szlovákuul, ami beszédüket eleve hatástalanná teszi. Ez úgymond nem mehet így tovább. „Mi, szlovák szocialisták nem kerülgethetjük a nemzetiségi kérdést, mint a macska a forró kását, és lám, magyar elvtársainknak ez nem tetszik. Ők még mindig kiskorúnak tartanak minket, ránk erőltetik gyámkodásukat.”⁴⁵

A pártvezetés a vádakat visszautasítva leszögezte, hogy Magyarországon minden proletár, az alföldi magyarok is ugyanúgy elnyomottak, mint a szlovákok. A vezetőség részéről érkezett támogatásokat ecsetelve végül határozottan tiltotta a közeledést a polgári nemzeti mozgalom felé: „Nem engedjük – és gondolom, ezt a cikk szerzője is így gondolta –, hogy a szlovák proletariátust olyan pánszláv vezetők irányítsák, akik azután a bankalapításoknál majd a maguk érdekében kihasználják. Ha pedig érdekük úgy kívánja, még a kormánypártba is belépnek.” A célt változatlanul a nemzetiségi különbség

⁴⁴ POLÁNYI: *i.m.*, 186–191. p.; bővebben: *Politické strany na Slovensku 1860–1989*, zost. Lubomír LIPTÁK, Archa, Bratislava, 1992, 83–87. p.; magyarul: KENDE János: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903–1919*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 55–56. és 58–59. p. Ugyanezen okból, s ugyancsak sikertelenül próbáltak önálló szervezetet alapítani a román és a szerb szocialisták, L.: KENDE: *i.m.*; HITCHINS, Keith: *Rumanian Socialists and the Nationality Problem in Hungary, 1903–1918*, In: Uő.: *Studies on Romanian National Consciousness*, New York–Montreal–Paris–Lugoj–Roma, 1983, 187–207. p.; KÖVÁGÓ László: *A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 25–30. p. Általánosságban L. még: ERÉNYI Tibor: *Szocializmus a századelőn*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1979, 343–365. p.

⁴⁵ LUDOSLAV [Václav CHLUMECKÝ]: *Časové úvahy, Robotnícke noviny*, 29. novembra 1917, 3. p.

nélkül, a kapitalizmus nemzetközi támadásai elleni folytatott harcban jelölte meg.⁴⁶

A szlovák vádak azonnal terjedelmes szerkesztői jegyzet ismételte meg, majd a vitaindító szerző újra megfogalmazta a szlovákság kettős elnyomását, elutasította a pánszlávizmus gyanúját, ugyanakkor megfenyegetve a pártbeli ellenfeleket: „fanatikus sovinizmusuk ellen még fanatikusabban fogunk küzdeni, mint bármelyik más nemzetiségi párt. [...] Veletek akarunk tartani, de nem mint alárendeltek, hanem mint veletek egyenrangúak.”⁴⁷

A szlovák szociáldemokraták azonban 1918 tavaszán egyre inkább az aktivizálódó nemzeti mozgalom felé fordultak, a kapcsolódást természetesen nem a konzervatívok, hanem a polgári demokraták tették lehetővé. A lipótszentmiklósi munkások május elsejei gyűléséhez Vavro Šrobárt kérték fel szónoknak, a szocialisták így súlyt adhattak ünnepi rendezvényüknek, a nemzeti mozgalom pedig felmutathatott egy nagyhatású demonstrációt és határozatot,⁴⁸ benne a kulcskifejezéssel – *a csehszlovák törzs magyarországi ága* –, amit a külföldi ellenállás és a prágai politikusok oly régóta követeltek, hogy az antant előtt meggyőzően képviselhessék a nemzetegység tételét.⁴⁹

Szlovák delegátusok már nem is vettek részt az MSZDP október 13-i rendkívüli kongresszusán, arról a pozsonyi lap nem minden irónia nélkül tudósított: „német és ausztriai meghívottak nem voltak (van elég bajuk azoknak otthon), annál inkább ajnározták (*boli ubečelovaní*) az itteni nem magyar munkásság képviselőit. Odáig ment a tisztesség, hogy még a kongresszus elnökségébe is beválasztották őket, ami ezidáig nem történt meg soha. Az egyik alelnökké az értelmes románt, Jumankát, jegyzőkönyvvezetővé a szerb Brkićot és a német Knallert választották. A szlovák végrehajtó bizottság nem képviseltette magát, így ebben a megtiszteltetésben a szlovákság nem részesülhetett.” A tudósítás érezhető távolságtartással foglalta össze Kunfi Zsigmond radikálisan demokratikus beszédét, mellyel a magyar szociáldemokraták úgymond meg akarták nyerni az itteni nem magyar munkások képviselőit, „hogy megmutathassák, nyelvi különbség nélkül az ő táborukban egyesült az ország egész dolgozó népe”.⁵⁰

A következő lapon kiadott közleményben megjelent a távolmaradás magyarázata: a delegátus nem tudta volna, hogyan kell nyilatkoznia. „A nemzetiségi kérdés, bármely törzs [azaz: etnikum/nemzet] nyelvi jogai nem kizárólag a proletariátus ügye, főként ha az a hosszú elnyomás következtében politikailag és társadalmilag éretlen. [...] Itt az egész nemzetnek, azaz minden politikai párt képviselőinek együttműködésére van szükség. A Szlovák

⁴⁶ CSAPÓ, Samo: Odpoved' Ludoslavovi, *Robotnícke noviny*, 20. decembra 1917, 2–3. p.

⁴⁷ *Robotnícke noviny*, 10. januára 1918, 2. p.

⁴⁸ Vö. a 38. jegyzettel.

⁴⁹ Ami viszont itthon korántsem volt elfogadott, L.: 37. jegyzet.

⁵⁰ *Mimoriadny zjazd strany. Mierový program maďarských sociálnych demokratov, Robotnícke noviny*, 17. októbra 1918, 1. p.

Nemzeti Tanács létrehozásának pártján vagyunk, amely minden hazai szlovák párt megbízottjaiból fog állni, és egyedül lesz jogosult a szlovák nemzet képviselőre másnemzetbeli pártokkal illetve a kormánnyal szemben.” Az állásfoglalás visszautasította a nacionalizmus várható vádját, és rámutatott, hogy a magyar szociáldemokraták is szövetkeztek a polgári pártokkal.⁵¹

A polgári demokraták szöcsöve üdvözölte a szocialisták nyitását, a német, osztrák-német, lengyel, szlovén, horvát, szerb pártok példájával igazolta, hogy a szlovák szocialistáknak is nemzetük politikai közösségében a helyük, a munkások érdekeit is csak ott tudják képviselni, ezt a politikai súlyt, egyenrangú helyzetet a magyar szociáldemokrácia soha nem tudná biztosítani.⁵²

A szlovákság kiválása és a közös állam létrehozása 1918 őszén

A szlovákság kiválásának októberi folyamata paradox módon inkább vetett fel problémákat szlovákok és csehek, mint szlovákok és magyarok között.

A Cseh-Szlovákia megalakulását elsőként kimondó *Washingtoni deklaráció* (1918. október 18.) egyes tételeivel a Csehszlovák Nemzeti Tanács szlovák tagja, a Szibériába tartó Milan Rastislav Štefánik sem tudott azonosulni, csak a Masarykkal történt táviratváltás után fogadta el a szöveget.⁵³

Alapprobléma, hogy 1918. október végén Prágában az új állam létrehozását alapvetően a csehek ügyének tekintették. Az emigrációval folytatandó nagy horderejű tárgyalásokra Genfben utazó küldöttek Bécsben még találkoztak az ottani szlovák vezetőkkel, Kornel Stodolával, Milan Hodžával, ám szót sem ejtettek útcéljukról, a tervezett programról. Hazai szlovák politikust nem hívott senki, a nemzetet a közismerten szlovákellenes Eduard Beneš két közeli munka- és eszmetársa (Ivan Markovič és Štefan Osuský) képviselte. A megbeszélés eredményeiről az otthoniak csak közvetve és töredékesen értesültek. Saját bevallása szerint Vavro Šrobár is csak jóval később, Beneš 1927-es könyvéből értesült a Genfben javasolt szlovák miniszterek személyéről. Az erős, meg nem valósult névsor arra utal, hogy Beneš az antant felé akarta dokumentálni az általa amúgy nem tervezett érdemi szlovák pozíciókat.⁵⁴

A közös állam október 28-i prágai kikiáltása után Šrobár, aki pedig a Nemzeti Bizottság tagja is lett, nem érezte szükségét, hogy e korszakos döntésről értesítse a Szlovák Nemzeti Tanácsot.⁵⁵ Az úgyszintén történelmi

⁵¹ Budiž jasno!, *Robotnícke noviny*, 17. október 1918, 2. p.

⁵² Socialisti maďarskí, socialisti slovenskí a Slovenská národná rada, *Slovenský týždenník*, 25. október 1918, 2. p.

⁵³ KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 293. p. A deklaráció szövegét közli: Washingtonská deklarácia, In: *Dokumenty slovenskej národnej...*, 493–496. p.

⁵⁴ BARTLOVÁ: *i.m.*, 588–589. p.

⁵⁵ RYCHLÍK: *i.m.*, 65. p.

Turócszentmártoni deklarációval (1918. október 30.)⁵⁶ a szlovákságot képviselők tehát úgy követeltek önrendelkezési jogot a nemzetnek, hogy az már betagoltatott egy új államba. Emil Stodola szövegjavaslata még tartalmazta az autonómia igényét, ám az előzetes értekezlet azt leszavazta, mert úgymond veszélyeztetné a közös állam megteremtését. A külföldnek szólt, a könnyebb megértést szolgálta az *egységes cseh–szlovák nemzet szerepeltetése* is.⁵⁷ Hozzátehetnénk: egyébként nehéz lenne értelmezni, hogy ennek lenne része „a szlovák nemzet mind nyelvi, mind kulturális-történelmi szempontból”.

A nyilvánosságra hozott szövegben (a *Národné noviny* hasábjain) Milan Hodža önkényesen törölte az elfogadott 4. pontot, azaz az önálló szlovák képviselői igényét a békekonferencián. Ez a tüske végigvonul a 20. századi nemzeti gondolkodáson: kronológiájában Milan S. Ďurica fél oldalon keresztül sugallja, hogy a deklaráció önjelölt és többségében evangélikus személyek műve, ráadásul meghamisított formában – az eredeti példány – „elveszett”.⁵⁸ Mint az a magyar szakirodalomban is régóta kimondatott, e pont „a szlovák öngazgatás legautentikusabb jogforrása lehetett volna”.⁵⁹

A szlovák politikai elit első ízben október 31-én, a Szlovák Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága ülésén tárgyalt Szlovákia közigazgatási kérdéseiről, s ekkor sem saját kezdeményezésként, hanem cseh betérésztés reakciójaként. Az autonómia-hangokat a többség gyorsan elfojtotta, illetve tíz évre elnapolta.⁶⁰

A szintén érezhetően nemzeti elkötelezettségű Milan Krajšovič elítélőleg ismerteti Vavro Šrobár önhatalmú prágai lépéseit Szlovákia betagolása érdekében – a Szlovák Nemzeti Tanács megkerülése, kompetenciáinak kisajátítása (a nemzetgyűlés szlovák tagjainak összeválogatása, szlovákok hivatalba ültetése), tehát egy második hatalmi központ kiépítése, ami azután a Nemzeti Tanács feloszlásához, általánosabb szinten pedig a Pittsburghi egyezmény megkérdőjelezéséhez vezetett, nemcsak Šrobár, hanem Masaryk részéről is.⁶¹ Ez azonban már nem a szlovákok kiválásának, hanem az ő ellentmondásos 20. századuknak kérdései közé tartozik.

⁵⁶ Egykorú közlése: Deklarácia slovenského národa, *Národné noviny*, 31. októbra 1918 (128 B szám), 1. p. Modern kiadása: *Dokumenty slovenskej národnej...*, 513–514. p. Egykorú magyar közlése: Erdély autonómiájának kérdése a román kamarában. A Szlovák Nemzeti Tanács függetlenségi nyilatkozata, *Pesti Hírlap*, 1918. november 5., 5. p. Modern magyar közlése: A szlovák nemzet deklarációja [1918], In: *A szlovákkérdés a XX. században*, 37–38. p.; illetve BENCSEK Péter: *Csehszlovákia története dokumentumokban*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2016, 57–59. p.

⁵⁷ KOVÁČ a kol.: *Prvá svetová vojna 1914–1918*, 300. p.

⁵⁸ ĎURICA: *i.m.*, 104. p.

⁵⁹ SZARKA: *Szlovák nemzeti fejlődés...*, 212–213. p.

⁶⁰ HRONSKÝ: *i.m.*, 558–559. p.

⁶¹ KRAJČOVIČ: *i.m.*, 42–43. p.